

**FORTEPIANO MINIATYURASI JANRI SHUMAN IJODIDA:
BADIY-ESTETIK TAHLIL**

Toxirov Jasurbek

O'zbekiston Davlat Konservatoriyasi
Fortepiano ijrochiligi kafedrası magistranti

ANNOTATSIYA: Maqolada musiqiy romantizmning buyuk namoyandasi Robert Aleksandr Shumanning ijodiy merosi, xususan uning fortepiano miniatyura janri tahlil etiladi. Unda kompozitorning fortepiano asarlarining janr va uslub xususiyatlari o'rganilgan, shuningdek miniatyuralarning tipologiyasi ishlab chiqilgan. Asarlarida variatsion usul va turkumlilik tamoyillarning namoyon bo'lishiga alohida e'tibor qaratilgan. Maqolaning ilmiy ahamiyati kompozitorning badiiy dunyoqarashi va uning musiqiy tili o'rtasidagi ichki aloqadorlikni ochib berishga qaratilganligi bilan belgilanadi.

KALIT SO'ZLAR: fortepiano miniatyuralari, Shuman, romantizm, ichki olam, variatsiyalik, davriylik.

АННОТОТЦИЯ: Статья рассматривает творческое наследие выдающегося представителя музыкального романтизма Роберта Александра Шумана, с акцентом на его фортепианную миниатюрную форму. В работе анализируются жанрово-стилевые особенности его фортепианных произведений, а также проводится типологизация миниатюр. Особое внимание уделяется проявлению вариационного метода и принципов цикличности в его сочинениях. Научная значимость статьи обусловлена стремлением раскрыть внутреннюю взаимосвязь между художественным мировоззрением композитора и характером его музыкального языка.

ABSTRACT: Статья рассматривает творческое наследие выдающегося представителя музыкального романтизма Роберта Александра Шумана, с акцентом на его фортепианную миниатюрную форму. В работе анализируются жанрово-стилевые особенности его фортепианных произведений, а также проводится типологизация миниатюр. Особое внимание уделяется проявлению вариационного метода и принципов цикличности в его сочинениях. Научная значимость статьи обусловлена стремлением раскрыть внутреннюю взаимосвязь между художественным мировоззрением композитора и характером его музыкального языка.

Bizni haqli ravishda musiqa shoiri deb atalgan kompozitor Robert Shuman (1810-1856) yashab ijod etgan davrdan ikki asr ajratib turadi. Bu yil uning tug'ilganiga 205 yil to'lishi munosabati bilan butun musiqa olami ijrochilik va tadqiqotchilik sohasidagi Shumaniana yo'nalishini yanada rivojlantirishga kirishdi. Kompozitor hayotlik chog'ida to'liq tushunilmagan Shumanning fortepiano, vokal, simfonik va kamer musiqasi jahon konsert dasturlarida o'z o'rnini saqlab kelmoqda. Shuman ijodiy merosining badiiy qimmati bugungi kunda juda salmoqlidir, chunki u musiqa madaniyatining eng yirik fidoyilaridan biri sifatida san'atning yuksak g'oyalariga beg'araz xizmati bilan tinglovchilarni o'ziga jalb etadi. Uning ijodining dolzarbligi muallifni kompozitorning badiiy tafakkuri mavzusini ko'tarishga, xususan, uning fortepiano turkumlarining umumiy kompozitsion qonuniyatlarini aniqlashga undadi. Bu yerda o'ziga xos "kaleydoskopiklik" rivojlanishning uzluksiz chizig'i orqali miniatyuralarni birlashtirish yo'li bilan muvozanatga keltiriladi.

Shuman XIX asrning 20-yillarida adabiyot ta'sirida shakllanib, u bilan uzviy bog'liq holda rivojlangan nemis musiqiy romantizmining jonidir. Romantiklar klassitsizm qoidalarini rad etib, san'atkorga to'la erkinlik berishni talab qildilar. Ular o'z talablarini go'zallik va xunuklik, fojiaaviylik va kulgililik qorishib ketgan tabiatning haqiqiy hayotiga mos kelishi bilan asosladilar. Ular erkin hissiy san'atni himoya qildilar. Romantik

san'atning vazifasi hayotni barcha unsurlar bir-biriga qo'shib ketgan yaxlit oqim sifatida his etish va ifodalashdan iborat edi. Agar klassitsizm vakillari musiqasi tinglovchilarga qalb va olam uyg'unligi haqida so'zlagan bo'lsa, romantiklar musiqasi avvalo disgarmoniya haqida hikoya qilib, unda isyonkorlik namoyon bo'lardi. Romantizmga xos bo'lgan insonning ichki dunyosiga murojaat qilish hissiy zo'riqishga intilishda namoyon bo'ldi va bu musiqa hamda lirikaning ustuvorligini belgilab berdi. Shu bois romantiklar musiqadagi lirik ibtidoning ahamiyati, inson ichki dunyosining chuqurligini, his-tuyg'ularini va kayfiyatning eng nozik jilvalarini yetkazishda kuch va mukammallik bo'yicha barcha o'tmishdoshlaridan o'zib ketdilar. Davr oqimlari bilan birgalikda Shumanning romantik qarashlari 20-yillarning oxirida Jan Pol va E. T. A. Gofmanning adabiy-estetik manbalaridan shakllana boshlagan bo'lsa, 30-yillarda o'zining cho'qqisiga yetdi.

Shuman o'zining fortepiano ijodida F. Shubert va K. M. Veber asos solgan g'oyalarning davomchisi edi, ammo uning musiqasi ham g'oyasi, ham mazmuni, ham ifoda usuli bo'yicha o'ziga xosligi bilan ajralib turadi. Shuman musiqiy romantizm tarixida markaziy o'rinni egallaydi, chunki uning ijodi bilan musiqiy romantizm o'z taraqqiyotining yangi bosqichiga - yetuklik bosqichiga qadam qo'ydi. Uning ijodi o'sha davrda ijod qilgan deyarli barcha rassomlar, musiqachilar va yozuvchilarga ta'sir ko'rsatgan "bidermayer" davriga, filistrlar davriga qarshi chiqdi, insoniyat olamiga yo'l ochdi, musiqada yangi yo'nalishlarni kashf etdi.

U inson qalbining sir-asroriga kira oldi va uning shaxsiy tabiatini aks ettira oldi, musiqada ohangning intimligi, psixologizm va ruhiylik kabi fazilatlarni yetkaza oldi. Uning mohiyatiga, bir tomondan, Tomas Mann tomonidan ilgari surilgan "ichki" ta'rifi to'liqroq mos keladi, boshqa tomondan esa - go'zallikning erishib bo'lmasligi haqidagi og'riq va sog'inch hamda filisterlikning qashshoqlik tuyg'usi aralashgan kinoya. Royal uning birinchi qayg'usi va birinchi kashfiyotlarining quroli bo'ldi. Qo'lini shikastlab, virtuoz pianinochi

sifatida karyerasini davom ettirishning iloji yo‘qligi oldida turib, u o‘z ishini davom ettirishga kuch topdi, lekin endi kompozitorlik sohasida.

U ijodining qariyb o‘n yilini fortepiano musiqasiga bag‘ishladi. Bu yillarda uning ijodiy ehtiyojlari kengayib, asarlarining texnik tomoni takomillashib bordi. Zero, Shumanning badiiy iste’dodi shu bilan ajralib turardiki, har qanday voqea-hodisa, taassurot yoki kechinmaga ijodiy xayol darhol munosabat bildirardi. Keyinchalik Klara Shuman bolalarga Robert haqida gapirib berar ekan, otasi ko‘rgan, o‘qigan, boshidan kechirgan hamma narsa musiqaga aylanib ketishini aytardi. [3.S. 46].

Darhaqiqat, unda fikrlash qobiliyati juda rivojlangan edi - u idrok etgan barcha narsalarni tahlil va sintez qilardi, shuning uchun turli mavzular va janrlarga qiziqish bor edi. Uning ijodiy faoliyatining dastlabki o‘n yilligida sodir bo‘layotgan voqealarga munosabat bildirishning romantik ehtiyoji eng kuchli edi. Shuman ijodida uch omil ishtirok etgan: Shuman - inson, shoir va musiqachi. Birinchisida, agar bu shaxsiyga javob bo‘lsa, unda ichki erkinlikka chanqoqlik, samimiylilik va fikrning chuqurligi eng yorqin namoyon bo‘ladi, agar tashqaridan tasvirlangan bo‘lsa, uning bevositaligi aniq va aniq portret konturini beradi, ikkinchisida esa bitmas-tuganmas fantaziya boyligi va yorqin hazil namoyon bo‘ladi, uchinchi esa o‘ziga xoslik va daholikni beradi. Shumanning tug‘ma stixiyasi - improvizatsiya ham shundan boshlanadi.

U ko‘p improvizatsiya qilgan, royal kompozitorlik faoliyatining boshida ham, kasbiy yetuklik yillarida ham uning his-tuyg‘ulari va fikrlarining yo‘lboshchisi bo‘lgan, ammo o‘zining "Musiqachilar uchun qoidalar" [8] asarida kompozitor improvizatsiyaga juda berilib ketishdan ogohlantiradi va o‘z vaqtining ko‘p qismini xayolparastlikka emas, balki musiqa yozishga bag‘ishlashga chaqiradi. Shuman osongina yozar, eng muhimini darhol ilg‘ab olar va qayd etardi. Uning fikricha, birinchi tushuncha har doim eng yaxshisi, chunki aql xato qilishi mumkin, hissiyot esa hech qachon xato qilmaydi. Darhaqiqat, uning

kundaliklarini qo‘lga olish baxtiga muyassar bo‘lganlarning ta’kidlashlaricha, insholarning dastlabki xomaki nusxalaridayoq barcha mavzular uzil-kesil qiyofa kasb etgan.

Uning eng sara asarlari kichik shakllarda bitilgan. U asosan qisqa pyesalar yozishni afzal ko‘rgan, hattoki ko‘plab yirik asarlari ham alohida kichik qismlardan tashkil topgan. Miniaturalar turkumi Shuman ijodining eng ko‘p sonli va o‘ziga xos guruhini tashkil etib, ularda individual shaklda ifodalangan yangi ideal olam mujassam. Shuman yangi sikllilik tamoyilini yaratdi: miniaturalarni turli sikllarga birlashtirdi va kengaytirdi, bir qismli asarni sikl ichidagi shaklga aylantirdi, ko‘p qismli rondo tamoyilini rivojlantirdi. Miniaturalarning birlashuvi ham, sikllarga o‘tib kirishi ham variatsion tamoyil bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, bu yangi turdagi romantik erkin variatsion siklning yaratilishiga olib keldi.

Shuman fortepiano ijodining tasnifi uning shakllarining xilma-xilligini ochib beradi. Eng sodda turi ichki yaxlitlikka da’vo qilmaydigan miniatura to‘plamlaridir. Bular "Albom varaqlari" op. 124 va "Yoshlar uchun albom" op. 68 bo‘lib, she’riyatga to‘la va uy musiqasi uchun mo‘ljallangan. Ularda quvnoqlik va hazil-mutoyiba she’riy kashfiyotlar lahzalari bilan almashadi. "Albom varaqlari"da Shumanga xos qarama-qarshiliklar pyesalarning tartibini belgilaydi. Pedagogik maqsadda yaratilgan "Yoshlar albomi"da obrazli sohalar ko‘p bo‘lib, murakkablik darajasiga ko‘ra joylashtirilgan lirik va janrli pyesalarning almashinuvi birlashtiruvchi omil vazifasini o‘taydi. Bu to‘plamdagi pyesalar turli yillarda yozilgan bo‘lib, Shuman yetuk uslubining turli qirralarini namoyon etadi. Kompozitor miniaturalarni turkumlarga birlashtirish orqali ikki tomonlama yaxlitlikni yaratadi. Birinchi holat umumiy she’riy g‘oya yoki dastur bilan cheklanadi, masalan, "Bolalar sahnalari" op. 15, "O‘rmon sahnalari" op. 82, "Fantastik parchalar" op. 12.

Ikkinchi holat esa rivojlanishning yaxlit intonatsion-obrazli chizig‘ini o‘z ichiga oladi. Yaxlit rivojlanishning syuitaviy sikllariga "Kapalaklar" op. 2, "Karnaval" op. 9, "Davidsbundchilar raqslari" op. 6 kiradi. "Kreysleriana" op. 16 da birlik eng umumlashgan

va murakkab shaklda ifodalangan bo'lib, unda pyesalar yiriklashtirilgan va o'zlari kichik turkumlardan iborat. Bundan tashqari, har bir guruh ichida o'ziga xos obrazli-kompozitsion yechim mavjud. "Kapalaklar"da Shuman to'g'ridan-to'g'ri tuzilishdagi sikllar chizig'ini boshladi, keyin bu yo'nalishni "Karnaval"da davom ettirdi. "Karnaval" yanada kengroq va qarama-qarshi, ammo shu bilan birga kompozitsiyasi bo'yicha yaxlit. Unda Shumanning "novellistik" ijodi tamoyillari mujassam bo'lib, bu uning inson his-tuyg'ulari va hayot manzaralarini yorqin, g'ayrioddiy lahzalarda aks ettirishga intiluvchi romantik ijodkor sifatidagi qiyofasini belgilaydi. Karnaval niqoblarining fantastik g'alatiligi haqiqiy qahramonlarning xususiyatlarini aks ettiruvchi portretlarning ishonchliligi bilan uyg'unlashib, niqoblar va odamlar harakat qiladigan qarama-qarshiliklarning ikki tomonlamaligini yaratadi.

Shuningdek, romantik estetika uchun xos bo'lgan rejalarning parallelligi - yuksak she'riyat ("Evsebiy", "Florestan", "Shopen", "Kiarina", "E'tirof") va kinoya hamda grotesk bilan chegaradosh bo'lgan maishiy lavhalar (komediya qahramonlari, yakuniy marshdagi nemischa grossfater raqsi) ham namoyon bo'ladi. Shuman "Karnaval"ni to'rtta notaga mo'ljallangan kichik sahnalar deb atadi va shu bilan bir pyesaning ikkinchisiga o'tishida bir vaqtning o'zida namoyon bo'ladigan birlik va xilma-xillikni ta'kidlaydi. Bosh motivning shifrlanishi (A-s-c-h) strukturaviy va obrazli ma'noda ifodalanadi - u ko'p ko'rinishlarda, niqoblarda, turli ovoz va registrlarda namoyon bo'ladi, uning ritmi, tovushlar ketma-ketligi o'zgaradi. Tovushlar ketma-ketligining o'zgarishi "Sfinkslar"ning uchta asosiy variantini hosil qiladi. "Karnaval"da Shuman sikllilik va variantli rivojlanishning yangi tamoyillarini tasdiqlaydi.

U "niqoblar raqsi," yuzlar kaleydoskop, harakatlar va lirik lavhalardan ichki o'zaro bog'liqlikka ega bo'lgan yaxlit siklni yaratdi. "Davidsbyundlerlar"da Shuman davriyligi yangi sifatda namoyon bo'ladi, bu yerda karnaval muhiti, niqoblar va tomoshaviylik yo'q, faqat raqsboplik saqlanib qolgan, kontrast portret-kayfiyatlar shkalasi asos qilib olingan.

Asar g'oyasi hayotning qarama-qarshi ibtidosidan iborat. Turkum Floresan va Evsebiy o'rtasidagi subyektiv lirik elementning kuchayishi bilan dialogni ifodalaydi. Florestan va Evsebiy - bu Shumanning ikki tomonlama tabiati, "Davidsbyundlerlar" esa lirik maktublar yoki kundalikdagi qaydlar bo'lib, ularda chuqur o'ylash va qalbga sho'ng'ish lahzalari ehtirosli his-tuyg'ularning jo'shqin to'lqinlari yoki kinoyali hazil bilan uziladi. Turkum kompozitsiyasi oldingi Shuman turkumlarida belgilangan tamoyillarni rivojlantiradi, ammo ularga o'ziga xos xususiyatlarni kiritadi. Bu yerda kompozitsiya psixologik jihatdan murakkabroq, pyesalar o'rtasidagi qarama-qarshiliklar va aloqalar chuqurroq, dialogik tamoyil rivojlanishda berilgan.

Pesalarning janr tabiati juda ifodali va ko'p qirrali bo'lib, ularda monolog-improvizatsiya xususiyatlari namoyon bo'ladi, unda goh kinoya niqobi ostida, goh bevosita o'z nomidan so'zlaydigan lirik Evsebiy va Florestan ishtirok etadi. "Davidsbyundlerlar"ning davomi "Kreysleriana" bo'lib, u Shumanovning shiddatli romantik o'n yilligining yakuniga ishora qiladi. Unda, xuddi "Davidsbyundler"dagi kabi, portret-xarakterli ibtido mavjud, ammo u qahramon shaxsining murakkablashishi bilan bog'liq bo'lgan ifodaning yangi, chuqur psixologik umumlashgan shakllariga ega bo'ldi. Kreysler nafaqat Gofmanning "Kapelmeyster Iogannes Kreyslarning musiqiy iztiroblari" (1810) asaridan olingan adabiy prototip, xayolparast va idealist, hayot nasri bilan abadiy qarama-qarshiliklarda bo'lgan musiqachi, balki Shuman tomonidan yaratilgan avtoportretdir.

Shuning uchun asarda lirik unsur, sirlilik va umumlashma teranligi ustunlik qiladi, san'atkor dramasi va uning fikr-tuyg'ulari gammasi "Kapalaklar"ga ham, "Karnaval"ga ham, "Davidsbyundlerlar"ga ham nisbatan murakkabroq, intellektuallashtirilgan shaklda ifodalangan. Janrlilikdan, raqsbop shakllardan butunlay voz kechish, Shuman esa "Kreysleriana" pyesalarini fantaziya deb atagan bo'lsa, Bax sohasiga ma'naviy jarayonlar ifodasi sifatida murojaat qilish, murakkab til va kompozitsiya, shuningdek, evsebiy

sferasining yangi xususiyatlari muallif qalbining ichki dunyosidagi o'zgarishlarni ko'rsatadi. "Kreysleriana" eng yaxlit turkumlardan biri bo'lib, unda yaxlit intonatsion-ritmik rivojlanish yorqin ifodalangan.

Ammo ikki qarama-qarshi obrazli doiralarning o'zaro ta'sirining teranligi, ularning final va kulminatsiyani tayyorlaydigan izchil va o'sib boruvchi rivoji o'ziga xos ifodalangan simfonik tamoyildan darak beradi. Bu yerda avvalgi "Simfonik etyudlar"ga o'xshatish va "Kreysleriana"ni ikki obraz variatsiyasi deb atash mumkin. Bu ikki asar o'rtasidagi bog'liqlik ham umumiy dramatik ohang, ham variatsion-simfonik va syuitaviy tamoyillarning o'zaro ta'siri bilan belgilanadi, ularda Shuman XIX asr Betxoven simfonizmi usulini novatorlik bilan amalga oshiradi. Variatsion turkumlarga Abegg variatsiyalari, Klara Vik, Andante mavzusidagi ekspromtlar, ikki fortepiano va "Simfonik etyudlar" uchun variatsiyalar kiradi. Shumanning turli shakl va janrlardagi asarlariga kirib borgan novatorlik variatsiyalari an'anaviy ko'rinishga va yorqin konsert variatsiyalariga (Abegg) ham, sonata shakllarida va rondo tipidagi yirik bir qismli asarlarda o'zgaradigan erkin variatsiyalarga ham ega. Variantlilik "Karnaval"da ham mujassam. Shuman variatsion dramaturgiyasining cho'qqisi "Simfonik etyudlar" bo'lib, ularda rivojlanishning maqsadga yo'naltirilganligi boshlang'ich mavzuning obrazli transformatsiyasiga asoslangan kontrastlar erkinligi bilan uyg'unlashadi. "Simfonik etyudlar" Shuman ilk ijodining ko'plab rishtalari - etyudlar, variatsiyalar, miniatyuralar turkumini birlashtiradi.

Janrlar va shakllar sintezi bu yerda variatsion-simfonik va kontrast-syuitaviy tamoyillarning o'zaro ta'sirida namoyon bo'lib, erkin variatsiyalarning romantik tamoyilini tasdiqlaydi. Etyud-variatsiyalarning har biri mavzuni erkin o'zgartirib, uning oldingi variantiga yorqin qarama-qarshilik yaratadi, shu bilan birga mavzuning janr tabiati o'zgarib, romantik variatsiyaga xos xususiyatni ko'rsatadi. Erkin variatsiyalilik esa Shumanga mavzudan uzoqlashish va romantik fantaziya uchun keng imkoniyat beradi, bunda tonallik saqlanib qoladi. Turkum dramaturgiyasida tembr o'zgarishlari va turli orkestr

bo'yoqlarining fortepiano fakturasi vositasida taqlid qilinishi muhim omil bo'lib, ular etyudlarning qarama-qarshiligini va ularning janr xususiyatini kuchaytiradi. "Simfonik etyudlar" nomi ham tematik rivojlanish usuli, ham cholg'u bo'yog'i jihatidan to'g'ridir. Shumanning fortepiano asarlarida uning o'ziga xosligi yorqin ifodalangan. Shuman shaxsiyati juda ziddiyatli bo'lib, u musiqiy Bayron edi va uning butun ijodi isyonkor jo'shqinlik va shoirona xayolparastlik bilan sug'orilgan.

Shuman o'zining adabiy va musiqiy asarlarida Floresan va Evsebiyning avtobiografik obrazlarini yaratar ekan, aslida ularda voqelik bilan romantik kelishmovchilikni ifodalashning ikki keskin shaklini mujassamlashtirgan. Shuning uchun ham dunyoda Shuman fortepiano syuita turkumlariga bo'lgan munosabatning ziddiyatliliigi paradoks darajasigacha yetib borgan va uning asarlari ijrosi barcha davrlarda turlicha talqin qilingan. Shuman fortepiano miniatyuralarining umumiy tavsifini yakunlar ekanmiz, kompozitor ijodining novatorona uslubi uning dunyoni uzluksiz harakat va inson hayotining xilma-xil ko'rinishlari bilan o'ziga xos idrok etishi natijasi ekanligini ta'kidlash lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Галацкая В.С. Великий немецкий композитор Роберт Шуман. М.: Знание, 1956.
2. Геника Р.А. Шуман и его фортепианное творчество. С 75 нотными примерами. СПб.: Издание редакции «Русской музыкальной газеты», 1900.
3. Грохотов С. Шуман и окрестности. М.: Классика XXI, 2006.
4. Давыдова М.А. Роберт Шуман, его жизнь и музыкальная деятельность: Биогр. Типография высочайше утвержденного товарищества «Общественная польза», 1893.
5. Житомирский Д. Роберт Шуман: очерк жизни и творчества. М.: Музыка, 1964.
6. Зенкин К.В. Диалектика классической и аклассической формы в фортепианной миниатюре Шумана // Роберт Шуман и перекрестье путей музыки и литературы. Харьков, 1997.

7. Манн Т. Германия и немцы. Собрание сочинений Т. 10. М.: Государственное издательство художественной литературы 1961.
8. Шуман Р. Жизненные правила для музыкантов: (Musikalische Hausund Lebensregeln) М.: Музгиз, 1959.
9. Шуман Р.О. музыке и музыкантах: собрание статей: в 2 т. Т. 2-Б. М.: Музыка, 1979.